

SZAKOLCZAY LAJOS (1941) Budapest

SZAKOLCZAY LAJOS

Erkölc, bátorság, rendíthetetlen hit

„Támadó tűz voltunk” – Magyar költők, írók
az 1956-os forradalomról

Az 1956-os magyar forradalom 60. évfordulóját ünneplendő antológia jelent meg az írók az adott korban lámpásként világló, később a nemzeti ellenállás szükségességét, mi több, tisztaságát tudatosítandó műveiből. Költemények, szépprózák, emlékezések garmadája bizonyítja, hogy literátóraink fontos szerepet tölthettek be a világ csodájaként számon tartott forradalomban. Előkészítő szerepük – általuk ébredt letargikus álmából a nemzet – letagadhatatlan. S országon belül és kívül ők voltak azok, akik később is őrködtek a Glóbuszt nem kis mértékben megrázó események tisztaságán.

Lázadásunkat letiporhették a szovjet hernyótalpasok, a sokszoros (ezerszeres!) túlerő, ám megmaradt a „pesti srác” törhetetlen hite: ha másképp nem megy, Molotov-koktéllal mutassunk utat az ideiglenesen (vélelmük szerint örökkéig) hazánkban tartózkodó zsarnoknak. 1956 magyar októberében, leszakítván magáról a láncokat, az egész nemzet állt talpra. Megingathatatlanságában erkölcsi fölény volt a „betolakodó” nagyhatalommal szemben. Amely a Sztálin pecsétjével ellátott szovjet rendszer kiskatéja szerint próbálta átformálni – a vér és a vas hatalmával egy ideig ment is – életünket. Gondolkodásunkat, világlátásunkat, államrendszerünket.

Az „októberi tiszta láng” tehát magára ébredésünk jele volt. Cselekedni kellett, akár pusztá kézzel is. Hit és bátorság nélkül ez nem ment. De szerencsére megvolt az *alap*, amelyet nem mértani tulajdonságai tettek megingathatatlanná, hanem a beléje kövesedett jövőkép: legyen szabad a nemzet! Ugyan letiportattunk, csak szippantani tudtunk a szabadság levegőjéből, ám bilincstörő bátorságunknak az egész világ (kivéve Amerika széltolós üzengetéseit – Szabad Európa) ámulattal adózott.

A híres francia író, Albert Camus ekképp: „A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben. Ahhoz, hogy ezt a történelmi leckét megértse a fülét betömő, szemét eltakaró nyugati társadalom, sok magyar vérnek kellett elhullnia – s ez a vérfolyam most már alvad az emlékezetben.”

A könyv megjelenését, sajnos, már meg nem érő Oláh János, valamint Mezey Katalin nagy munkát vállalt, noha számtalan előzmény segíthette tájékozódásukat. Antológiát szerkeszteni eme világot megmozgató forradalom írásából nem kis teljesítmény. Nem csupán azért, mert az „előországot” és a „hátszágot” – hogy teljes legyen a kép: a lázadást előkészítő és évtizedek múltán is a fölkeles makulátlanságát hirdető-őrző szövegeket – is meg kell mutatnia, hanem azért is, mert a *határtalannak* nincs határa. Ki kerüljön be, és ki maradjon ki, milyen írással és milyen súllyal, töprengésnél nehezebb meditáció.

A „*Támadó tűz voltunk*”, ha nem is minden pontján (klasszikusok hiányoznak), sikerrel birkózott meg a feladattal, hiszen nagyjából egységes képet (elő- és utóhangokkal) rajzolt elénk. Méghozzá műfaji sokarcúsággal. A húzóerőt itt is a vers adja – ebben szinte világhatalom vagyunk –, de a széppróza (elbeszélés, regényrészlet, novella, emlékezés) is megtette a magáét. Eme két *döbben*ben ott egy nép „siratója”, és ami fontosabb, véghetetlen szenvedés-öröme. Vagyis az a klasszikus szellemarc, amely egy nép önbecsülését vigyázza.

Minthogy hazánkban az 1956-os magyar forradalom évtizedekig csak *ellenforradalom*ként volt megnevezhető, a tisztas író e tárgyban vagy a fióknak írt, vagy hallgatott. Nem úgy a nyugati magyar irodalom szolgálatosai, akik szabad világban szabadon szólhattak. Jórészt nekik köszönhető, hogy egy pillanatra sem pisláskoltak az igazság lángjai. Sőt, égették a meghunyászkodók vagy éppenséggel a szájjárra kényszerítettek lelkiismeretét. A forradalom leverése után Nyugatra menekült írók között nem egy volt, aki az itthoni előkészületben is részt vett.

Elsőbben is a *Füveskertiek* (még 1956 előtt börtönbe zártak) nem kicsi és esztétikailag is hatékony munkásságát kell említenem, akik közül ebben az összeállításban Tollas Tibor antológia-verssel (*Bebádogoztak minden ablakot*) szerepel, de az évtizedek alatt legteljesebb életművet teremtő Kárpáti Kamil (*A szabadsághoz*) is éppúgy hatásos szóló, mint az egyik legmegrendítőbb költemény szerzője, Tóth Bálint. Ez utóbbi Jézushoz intéz kérlelő szavakat: „Hadd kérjdem Tőled: / Én megbocsáthatok-e / a cvikkeres Nagyért, / a hórihorgas Pálinkás őrnagyért, / Maléterért és Mansfeld Péterért, / a Kossuth téren meggyilkoltakért, / Salgótarjánban meggyilkoltakért, / a háromszázakért, az ötszázakért, / és ki tudja, hogy hány ezrekért, / a Pesti Srácokért s a Pesti Lányokért, / Angyalért és angyali Géreczért. // S a korábbiakért: / Donáthért, Kiss Szalézért és Apor Vilmosért, / a Recsken haltakért, / a vattatáskor agyonvertékért, / a börtönökben édigkínzottakért, / tyúkketrecbe telepítettekért, / és a határon agyonlőttekért. // S a későbbiekért: / Bériért, Gáliért, / s ki tudja még kiért, / ki korábban halt, mint rendeltetett, / Uram, itt valaki felfejtette / te szent törvényedet. // Hány sor kéne ide, / hány sírkő s kopjafa, / mert ezt a magyar litániát / nem fejezhetjük be soha. // És mégis, mégis fejezzük be, / mi nem kezdhetjük újra” (*Magyar litánia*).

A szociohelyzetből, a nevekkal említett, átokzuhatagként hangzó elsiratottakból kikerekedhetne újkori történelmünk egyik fejezete. S minő csoda, hogy egyikük-másikuk íróként is – először a forradalom egyetlen mártírköltőjét, Gérecz Attilát kell említenem, másodszer a később öngyilkossá vált Béri Gézá – hallatta a hangját (*Karácsonyi ének a börtönben*, illetve *Vörösmarty*). Ám Faludy Györgyöt is, mint oly sokat, Recsk edzette (*1956, te csillag, Nagy Imre*); s akit meg a hontalanság nehéz kenyerere, az országon kívüliség megalázottsága, az is tudta a dolgát. Márai Sándornak aligha Kassa elvesztése harangozott a tudatában – nyilván az is –, amikor a forradalmunkért imádkozott, inkább a zsarnok elleni düh. A *Mennyből az angyalhoz* fogható verssel – Illyés Gyula forradalmat alapozó *Egy mondat a zsarnokságról* című remekművű költeménye ilyen – nem nagyon dicsekedhet az antológia. „Csillagszóró villog a fákról: / Angyal, te beszélj a csodáról. // Mondd el, mert ez világ csodája: / Egy szegény nép karácsonyfája / A Csendes Éjben égni kezdett – / És sokan vetnek most keresztet. / Földrészek népe nézi, nézi, / Egyik érti, másik nem érti. / Fejük csóválják, sok ez, soknak. / Imádkoznak vagy iszonyodnak, / Mert más lóg a fán, nem cukorkák: / Népek Krisztusa, Magyarországnak.”

Ehhez a nyugati magyar vonulathoz tartozik két nem akármilyen vers: András Sándor avantgárd hevületű, az elsíratáshoz kocsmái szószéket találó *Gyászmise a Hattyú utcai kocsmában* című költeménye – „Palackok orgonasípjain / ömlik a gyászdal – / Pajtásom, drága pajtásom, / mit kezdjek a zokogással? // Két szemem két jó géppisztoly / pattognak belőle a könnyek, / engem járnak át, magam ölöm, / de nem megy hogy megdögöljek” – és Makkai Ádám több hangra írott *Kegyelemje*. Itt az ideje, az újraközlés jó alkalom, hogy megsüvegelem Makkait (régebbi, e tárgyból írott tanulmányomban figyelmetlenségből, sajnos, ezt elmulasztottam), hiszen az ifjú Endrey Árpád, Muki emlékének ajánlott *drámai* mű, a dadogó szereplők (Hernyótalpas, Első halott, Davajgitár, Útszéli fa stb.) megnyilvánulásai közé tördelt nemzeti ima, a *Himnusz* soraival, maga a szenvedés apoteozisa.

Cs. Szabó László kevésbé ismert szövege, a *Gyász és megdicsőülés* – elhangzott 1956. november 1-jén, a BBC magyar adásában – hangütésében is, méltóságában is azokhoz az írói megnyilvánulásokhoz köthető, amelyek itthoni klasszikusaink tollából eredtek (nagy részük az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számában olvasható). „De 1956-tól fogva Magyarországon krisztusi ünnep is ez a keresztény emlékezés: olyan áldozat ünnepe, amelyet egy nép hozott, hogy kiontott vérével tisztábbra mossa a világ lelkiismeretét, s pusztta mellett a fegyvereknek ugorva meghirdesse, hogy a Bűnnek nincs igazi hatalma. [...] Nem lesz könnyű méltónak lenni azokhoz a holtakhoz, Krisztus tudatos vagy öntudatlan követőihez, akik halottak napja előtt Budapesten és az országban olyan sokat elmostak a világ bűneiből.”

Sokszor idézett klasszikusaink akarva-akaratlan megéreztek valamit – bátorsággal ki is mondták – az idők szavából, és sem a börtön, sem az ilyen-olyan megtorlás nem tántorította őket el igazuktól. A forradalom, még ha gyalázatosan eltiporták is – élet! (Külön tanulmányt érdemelne a különböző művekben föllelhető vér mint életszimbólum, mint krisztusi jelkép.) S az élet hitét továbbadni: kötelesség. Imaparafrazisok, történelmi és magánzsolozsmák regimentje bűvöl el, még akkor is, ha századszor olvassuk őket (Németh László: *Emelkedő nemzet*; Füst Milán: *Emlékbeszéd Thukydidesz modorában az elesett hősök sírja felett*; Tamási Áron: *Magyar fohász*; Déry Tibor: *Barátaim!*; Örkény István: *Fohász Budapestért*).

Az emlékező próza éppoly fontos, „ünnepi” közlendővel szolgál, mint a vers. Ignác Rózsa a már említett diák-mártír, Muki előtt hajt fejet (*Igazat játszottak...*), míg a költők különbnél külön vallomásai lélek-fölkavaró gesztussal hasítják a leget – a lebombázott szabadságban is újraserkenő szabadság legét –, hogy hitet tehessenek meggyőződésük mellett. Szabó Lőrinc költeménye, a *Meglepetések* és Tamási Lajos szociografikus antológiadarabja, a *Piros a vér a pesti utcán* mindenképp az élre kívánkozik, ám Vas István megrendítően szép poémája épp biblikus felhangjával emelkedik ki a megtörtén szőlők opusaiból.

„Feltámadtál, sírba tett nemzetem, / A hét sebedet látta két szemem, / És kezed a vasszögek nyomával / Megjelentél a zárt ajtókon által. / A nyúvek közt megmozdult a tested, / A sziklakövet félregördítetted, / És eljött közénk a pünkösdi lélek, / S értelme lett értelmetlen ígéknek. / [...] / Halottak napja. A határon át / Özönlenek idegen katonák. / Jönnek a hódítók s a gyilkosok – / Magyar vagyok. / És nem vagyok többé Kettős, csak egy, / Bizonyosság dobantja szívemet, / S értelme lett a nem-értett ígéknek: / Te vagy az út, az igazság, az élet.”

Ismét jólesik rögzíteni, az illyési *ötágú síp*, már ami az utóbbi több mint fél évszázad irodalmát illeti, ebben a gyűjteményben is összehangolva szól. (Nem egészen kitapinthatóan, de legalább jelzés-szerűen.) A forradalmat követő tragikus időknek megfelelően a legerősebb hangon – ahol szabad volt az út – a nyugati magyar irodalomban (a kétszázézer menekült között volt íróútánpótlásnak is nevezhető szellemi had), s ezért is mondhatjuk eme értéktermő ágat legvirágzóbbnak. Amely csaknem egyenértékű a hazai literatúrával. Utána az erdélyi ág következik, majd a felvidéki és délvidéki irodalom, s legvégül a mostoha körülmények ellenére is kitartó kárpátaljai magyar írók közössége.

A forradalmi alapozás a klasszikusokkal tehát jól sikerült – pedig Dutka Ákos (*Ember és magyar*), Kassák Lajos (*A diktátor*) és Sinka István (*Ének 56 karácsonyára*) karakteres verse nem is említetett –, erre épül kortársaink megannyi költeménye és szépprózája. A legdöbbenetesebb szólás épp azoktól lesz *égi üzenet* – a halállal komázó, esendőségében bűnbánó, ám a hatalmasokat ostorozó dal –, akik tevékenyen részt vettek a forradalomban. Ágh István és Buda Ferenc neve kívánkozik eme sor élére; az egyik még mindig a combjában hordja a Kossuth téri lövöldözés repeszét, a másik pedig lelkében a börtönlét fojtogató tonnait. Tőlük szerepel a legtöbb vers – a fájdalom ellenére is hajnalnyitogató céltzattal –, hiszen szenvedést idéző megvallásunkkal is valamiképp a jövőt építjük. Ha az ifjabb nemzedékekhez eljut a szavuk (*A Parlamentnél, Halottak napjára, Magyar Katalin, Hulló levelek vére, illetve Pesten esik a hó, Tizenöt-húszéves halottak, Rend, Huszadik évem: 56*), bátorságot és hitet kölcsönözhetnek a régmúlt hősiességet közönyösen (vagy még úgy sem) szemlélő hadaknak. Kiss Dénes tiszta szava ugyancsak eme vonulatot erősíti. „Ébredj magyar! Ma aludni / Gyalázat! Vakondok szerep! / Jöjj el közénk égő szívvel, / S emeld fel büszkén a fejed! / Birka fejfel gyávák járnak! / Napba-néző a mi szemünk! / Ne várj tovább! Ma határozz! / Velünk jössz-e? Vagy ellenünk?!” (*Velünk, vagy ellenünk*).

Weöres Sándor (*Rapszódia a kivívott szabadságról*), Nagy László (*Karácsony, fekete glória*), Tornai József (*A fekete-fehér kutyák*), Marsall László (*Az elhasadt idő*), Gyurkovics Tibor (*Szác, 56*), Bella István (*Arcal a földnek*) és Csoóri Sándor (*Emlékezés 1956 novemberére*) magatartásával, forradalmi lendületével adott-e erőt és bátorságot az utánuk jövőeknek? Minden bizonnyal. Nagy „magányosok” is megélnék, mert ők ugyancsak klasszikusok, a nemzedéki kötődés nélkül (a jobbára szépprózát író Jókai Anna nagy versében – *Krónikás ének* – költői erővel, többszólamú megidézésben szól a szakrális körben landoló szabadságunkról). Vagy éppenséggel csöndes korszakuk hívja elő a korabeli csönd-pillanatokat, mint egy pecsétet téve a régmúlt fájdalmaira. Miként Kányádi Sándor írja: „A Duna mentén hernyótalpak / ti-porják most a forradalmat: / véreim vére hull a hóra, / mért löttél belém Auróra?!” (*Naplótöredék*).

Nem véletlen, hogy az *Elérhetetlen föld* költői – akik Nagy László szavaival a „torkon vágott forradalmak pirosát gyászát viselik belül” – ugyancsak súlyukkal vannak jelen az antológiában (Oláh János: *A budai hegyek alatt, Kilenc lovam, Torkon lött ősz*; Utassy József: *Október*; Kiss Benedek: *Sötétlik Világos, Októberi vers*; Mezey Katalin: *Október hazalátogat*). S egy-egy nemzedékcsoporthoz sem tartozó tagjai is (Petri György: *Nagy Imréről*; Kiss Anna: *Genesis, Októberek*; Oravecz Imre: *1956*; Kodolányi Gyula: *Örök 1956, 1956*; Szepesi Attila: *Maléter*). Döbrentei Kornél három versét – középpontban a *Halottak napi vers* – mindenképp érdemes megőrizni, mint ahogyan Nagy Gáspár hangsúlyos jelenléte is forradalmunk igazságát erősíti (*Öröknyár: elmúltam 9 éves, A Fiú naplójából* stb.). Jó, hogy az összképbe különleges színek is vegyülnek – Erdély: Farkas Árpád (*Nyarak füstje*); Felvidék: Tózsér Árpád (*A forradalmakról és a lélekről faggatják*) –, még akkor is, ha a kárpátaljai költő, Vári Fábrián László (*Vásártér*) és az erdélyi lírikus, Ferencz István (*Haláltánc*, az egyik legkitűnőbb írás) a széppróza műfajában tette le névjegyét. Tamás Menyhért ősidézése invenciózus stíluspélda-

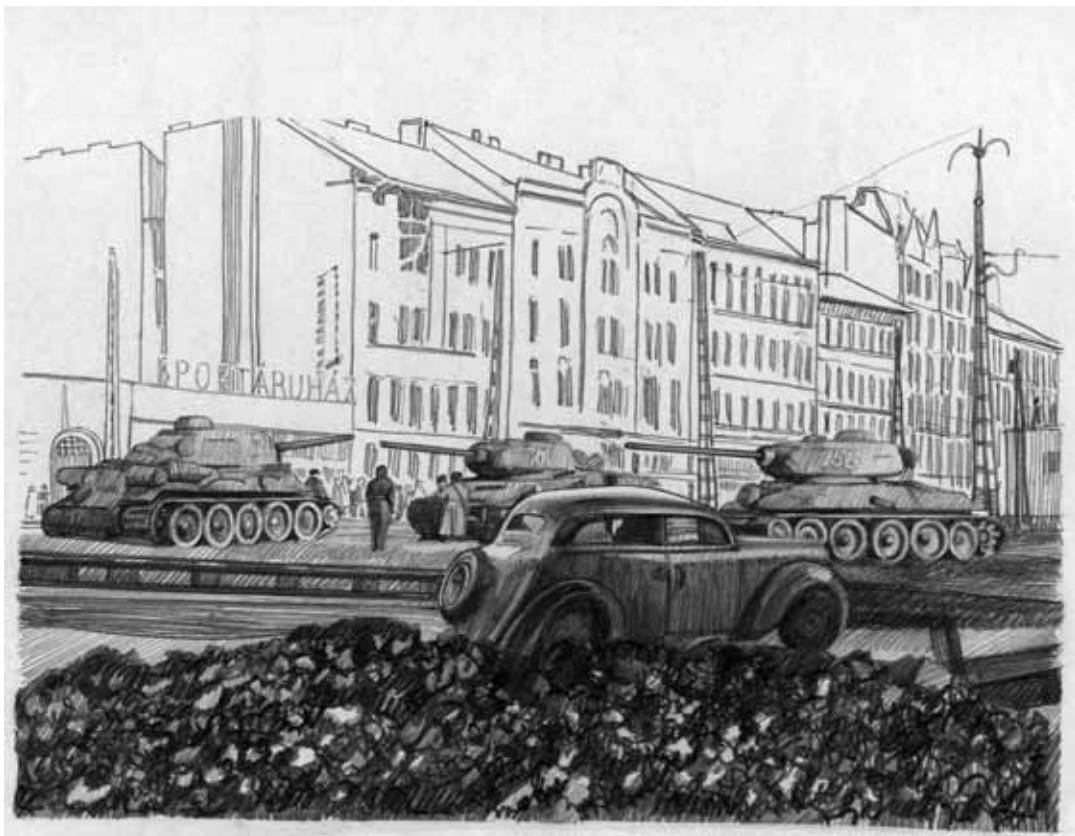
tár (*Tamási Áron hajnali imája*). A legkülönösebb, de így is szívszorító versek Szócs Géza tollát dicsérik (*A pesti srákok, Ballada Falábú Jancsiról*).

Ehhez a bőséghez viszonyítva, az ilyesféle esés nem szokatlan a magyar irodalomban, az antológia prózája csupán másodrendű. Szó se róla, a regényrészleteknek hangulatuk van (Benedikty Tamás: *A Köztársaság téren*; Albert Gábor: *Azon a boldog reggelen*; Kovács István: *A gyermekkor tündöklése*; Czákó Gábor: *Éjszaky Pál seregei megindulnak*), de a vivőerő, érthetően, a nagy egészben van. Az önállóan tekinthető művek közül Ferdinandy György emlékezésnovellája viszi a prímet (*Anya és a forradalom*), de megrázó Ács Margit önéletrajzi ihletésű pokoljárása (a „*Te piszok ellenforradalmár!*” a diáklány meghurcolásáról szól), Oláh János döbbenetes faluképe (*Papírsárkány*), és érdekes, noha egy kissé kimódolt Vathy Zsuzsa Gérecz Attila életét-halálát egy különös menetben megálmodó elbeszélése is (*Klauzál tér '56*). Azzal, hogy a fent említett két költő, Ferenczes István és Vári Fábrián László itt prózára váltott, csak erősödött a műfaj hitele.

Határ Győző novellája (*A torony*) szokatlanul érdektelen – fogalmam sincs, hogy az Astoria tetejéről hogyan lőtték a New York-palota tornyát –, s a többi próza sem bír képzeletalkító erővel. Szomorúságomat növelte, hogy a besúgó Kannás Alajos, aki könyvet szentelt '56-nak, ilyen súllyal megidézett – szegény jószívú Nagy Gáspár is ajánlott neki verset –, s nem kevésbé a kisebb-nagyobb hibák fölbukkanása is (például Kovács István versének befejező szakasza lemaradt).

Egy-két klasszikusnak, Nemes Nagy Ágnesnek és Bakucz Józsefnek mindenképp itt lenne a helye. Nemes Nagy *Naplójából* tudni, hogy mítoszba elbújtatott nagy verse (*Ekhnáton éjszakája*) valójában 1956 véres napjait (Moszkva tér) idézi meg. S Bakuczot olvasva is – miért nincs jelen az *Órák?* – húsunkba vágatna a kegyetlen történelmi valóság: „Mennyboltszín szemed angyalom / a tankok mint a szürke tetvek / mászták meg szerda hajnalon / szép rózsafánkat Budapestet / kerúbok tépték a szírom / száll hull halottak vére édes / mocskok ragad isten kezéhez.” És a kanadai Fáy Ferenc nagy poémáját is (a *Jeremiás siralmi* 1956 végén jelent meg), akár csak részletekben, illett volna számba venni.

De mindez ne vegye el a kedvünket a „*Támadó tűz voltunk*” olvasásától. Remélhetően egyszer lesz rá mód, hogy 1956 októbere olyan mértékben idéztessen meg, mint ahogyan azt forradalmunk megérdemelné. (*Magyar Művészeti Akadémia, 2016*).

Baross tér, 1956, ceruza